

ДИТЯЧИЙ БУДИНОК СІМЕЙНОГО ТИПУ, ЯК ФОРМА ВЛАШТУВАННЯ ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

Романченко Катерина Романівна, магістрант ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Стаття розглядає проблему виховання дітей, позбавлених батьківського піклування, в контексті актуальних соціальних проблем України, особливо загостреної під час воєнних подій. Здійснено аналіз реформування системи опіки та піклування, зосереджуючись на розвитку національного усиновлення та інших форм сімейного виховання для дітей-сиріт. Особливий акцент зроблено на дитячих будинках сімейного типу, їх ролі у забезпеченні гармонійного розвитку особистості в умовах сімейного затишку, уваги та догляду.

Ключові слова: сім'я, дитина, правове регулювання, опіка і піклування, батьки-вихователі, сирітство, дитячий будинок сімейного типу.

Romanchenko K. Children`s Home of Family Type as a Form of Placement for Children Deprived of Parental Care

The article examines the issue of raising children deprived of parental care in the context of current social problems in Ukraine, particularly exacerbated during the war. It was analysed the reform of the care and guardianship system, focusing on the development of national adoption and other forms of family upbringing for orphaned children. Special attention is given to family-type children's homes, examining their role in providing a conducive environment for the harmonious development of individuals within the atmosphere of family comfort, attention, and care.

Key words: Family, child, legal regulation, care and guardianship, foster parents, orphanhood, family-type children's home.

Постановка проблеми. Сім'я має важливе значення в житті будь-якої людини, гарантує її захист і соціалізацію, формує моральні основи, емоційний світ та довіру або не довіру до світу загалом. Дитина має багато прав, з них найперше і найголовніше це право на сім'ю. Це право дає можливість забезпечити її нормальний фізичний, моральний, інтелектуальний гармонійний розвиток. Кожна людина має право на життя, на родину, на лікування, на вираження власної думки, поглядів від народження тощо. В Україні статистика кількості дітей сиріт та батьків позбавлених батьківського піклування сумна. На початок війни в Україні було 67586 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування [3, с. 9]. Звісно, що війна цю статистику лише погіршила.

Відомо, що з 2005 року в Україні розпочалася систематична робота з реформування системи опіки та піклування щодо дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, оскільки ця категорія вважається найуразливішою. Реформи

включають в себе велику кількість змін, визначених прийняттям ряду нормативно-правових актів, спрямованих на актуалізацію та забезпечення прав дітей, які внаслідок різних обставин втратили родину. Один із значущих результатів цих зусиль полягає у розвитку національної системи усиновлення, а також підтримці та заохоченні інших форм сімейного виховання для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Це дозволяє реалізувати право дітей на сім'ю через різноманітні форми, такі як опіка (піклування), патронат, прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу.

В Україні активно впроваджується процес деінституціалізації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Цей процес орієнтований на надання пріоритету національному усиновленню та розвиток сімейних форм виховання для цієї категорії дітей. Реформування також спрямоване на уникнення переміщення дітей з одної установи в іншу. Пріоритети розташування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, визначені, зокрема, Законом України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» [6].

На сьогодні можна відзначити стабільне зростання кількості прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу (далі – ДБСТ) у всіх регіонах України, що призвело до відповідного збільшення кількості дітей, які перебувають у цих формах сімейного виховання. Так, згідно статистичних даних, в Україні станом на 24 лютого 2022 року з 67586 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, 63002 виховувались у сімейних формах виховання, а саме: 48089 – в сім'ях опікунів/ піклувальників, 5830 дітей у прийомних сім'ях, 9083 – у ДБСТ; 4584 таких дітей перебували у закладах інституційного догляду і виховання [3, с. 9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичний аналіз проблеми включає досягнення, представлені в роботах як українських, так і зарубіжних вчених. Ряд визначених імен дослідників, які внесли вагомий вклад у цю область, включає Г. Бевз, Л. Баранова, В. Борисова, Я. Бордіян, Д. Касьянова, І. Жилінкову, С. Фурсу, В. Євка та О. Свіжу. Дослідниця Г. Бевз детально вивчала та аналізувала соціально-психологічні чинники виникнення та розвитку прийомного батьківства [1]. Я. Бордіян досліджував та описував прийомні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу як альтернативну форму влаштування дітей [2]. В. Євко розкриває правову природу договору про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу [4]. О. Свіжа доводить, що дитячий будинок сімейного типу в системі видів влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування необхідний для розвитку майбутнього суспільства та розкриває юридичні аспекти що стосуються прав дітей [8].

Мета дослідження полягає в розгляді та аналізі дитячого будинку сімейного типу як специфічної форми влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування в умовах воєнного стану в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Звертаючись до Законодавства України, існують три форми альтернативного виховання дітей, позбавлених батьківського піклування: сімейна форма (діти влаштовані в сім'ю), змішана форма влаштування (влаштування дітей в сім'ю зі збереженням державної підтримки), інтернатна форма (влаштування дітей в навчальний заклад). Сімейну форму виховання дитини можна віднести до опіки та піклування над дитиною; змішана форма виховання передбачає патронат і прийомну сім'ю. Інтернатна форма включає в себе дитячі будинки для дітей дошкільного віку, будинки дитини (від народження до 3 років), дитячі будинки для дітей шкільного віку та школи-інтернати [6].

Зупинимося більш докладно на розгляді дитячих будинків сімейного типу. ДБСТ – це окрема сім'я, що створюється за бажанням подружжя або окремої особи, яка не перебуває у шлюбі, які беруть на виховання та спільне проживання не менш як 5 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Загальна кількість дітей у дитячому будинку сімейного типу не повинна перевищувати 10 осіб, враховуючи рідних. Діти перебувають у дитячому будинку сімейного типу до досягнення 18-річного віку, а в разі продовження навчання – до 23 років або до закінчення навчання. ДБСТ створюються з метою забезпечення належних умов для виховання в сімейному оточенні дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування [4].

ДБСТ забезпечує вихованцям сімейне оточення і надає виховання в атмосфері, схожій на сімейну. Заснований для забезпечення належних умов виховання в сімейному середовищі дітей-сиріт та тих, що позбавлені батьківського піклування, ДБСТ підпорядковується Міністерству соціальної політики. Після створення ДБСТ, вихованці отримують соціальну допомогу, а вихователі, які виступають у ролі заміників батьків, отримують грошове забезпечення.

Важливо відзначити відмінність між прийомною сім'єю та ДБСТ, яка полягає в кількості дітей, яких приймають на виховання, а також в умовах створення та функціонування цих установ. ДБСТ створюється місцевими органами влади. Орган опіки і піклування, діючи відповідно до закону та інших правових актів, укладає договір із сім'єю вихователів для передачі їм на виховання визначених дітей-сиріт. Це виконує обов'язок держави забезпечити виховання дітей у сім'ї, які залишилися без батьківського піклування. Держава також враховує принципи ООН щодо захисту та

благополуччя дітей при передачі їх на виховання, як національному, так і міжнародному рівні.

Між органом опіки і піклування, батьками та вихователями існують ряд правовідносин, що виникають на підставі Договору про організацію будинку сімейного типу. Цей договір також створює ряд зобов'язань щодо житлового найму, виховання дітей, майнового найму та оренди землі. Правовідносини припиняються при припиненні діяльності ДБСТ, яке, в свою чергу, залежить від дії договору про організацію діяльності будинку сімейного типу. Діяльність будинку сімейного типу може бути припинена як добровільно, так і примусово [5].

Відповідно до параграфу 4 Положення про дитячий будинок сімейного типу, дія договору припиняється одразу, якщо з'являються несприятливі умови для виховання дітей. Добровільне припинення діяльності ДБСТ може відбутися за рішенням органу опіки і піклування. У випадку примусового припинення це може бути ініційовано як органом опіки і піклування, так і рішенням суду. Також способи припинення зобов'язань, незалежно від підстав, перелічені у главі 50 ЦК України. Хоча не всі з них можуть служити способом і підставою для їх розірвання. Зобов'язання не можуть бути припинені шляхом передачі відступного, прощення боргу, зарахуванням, поєднанням боржника і кредитора в одній особі, ліквідацією юридичної особи. При припиненні договору неможливо говорити про однорідність вимог, оскільки не можна оцінити працю батьків-вихователів, оскільки вона є постійно морально і фізично затратною [5;7].

ДБСТ в Україні стикаються з рядом проблем. Деякі з них можуть включати: фінансові труднощі; неефективне виховне середовище; неготовність батьків-вихователів до виконання цих функцій; відсутність ефективного контролю за функціонуванням ДБСТ; соціальне відчуження (діти, які перебувають в ДБСТ, можуть стикатися з відчуженням від суспільства та втратою родинного зв'язку, що може впливати на їх соціальний та емоційний розвиток). Наразі найбільшою проблемою дитячих будинків сімейного типу є прояв соціально-деструктивної дитячої поведінки. Психічний та фізичний розвиток часто потребує допомоги психолога, педагогів та дефектологів. Оскільки дітей часто беруть з інтернатних закладів, ряд проблем стає досить глобальним для батьків-вихователів. Вчені визначили певні соціально-психологічні риси у дітей-сиріт. Ці риси можуть призводити до різних життєвих труднощів. Девіантна поведінка, деструктивний підхід до вирішення конфліктів та труднощі у побудові міжособистісних стосунків – все це може виникнути внаслідок цих рис [1; 9].

Також є низка важливих питань, що залишаються недостатньо регульованими в законодавстві. Зокрема, недостатньо визначені особисті та майнові питання між батьками, що створили дитячий будинок сімейної форми, та прийомними дітьми та іншими членами сім'ї. В законодавстві відсутні рішення стосовно відповідальності сім'ї за неналежне виконання батьківських обов'язків, визначеної у договорі. Недосконалість законодавства і проблеми в його застосуванні пов'язані, перш за все, з відсутністю наукових досліджень щодо функціонування дитячих будинків сімейної форми в Україні.

Розв'язання цих проблем вимагає комплексного підходу, що включає в себе покращення фінансування, підвищення кваліфікації батьків-вихователів, вдосконалення системи управління та розробку стандартів якості. Також важливо забезпечити соціальну інтеграцію дітей, щоб вони могли вирости в стабільному та люблячому середовищі. Соціально-психологічні проблеми дітей можна вирішити, працюючи над дитячими травмами, які вони зазнали в інтернатному закладі, та маючи близьке оточення та підтримку родини. Здорове спілкування з однолітками, відчуття безпеки і стабільності (коли дитина розуміє, що має родину, яка не переміщується з установи в установу, і її простір є безпечним) також важливі для їхнього розвитку [4].

Головним показником ефективності функціонування прийомної сім'ї та дитячого будинку сімейного типу є позитивні тенденції у розвитку та вихованні дитини. Ці тенденції визначаються на основі порівняння результатів щорічних обстежень. Порівняння результатів аналізу даних за різними розділами дозволяє виявити динаміку та стабільність у розвитку дитини.

Введення воєнного стану в Україні з 24 лютого 2022 року суттєво вплинуло на життя громадян, зокрема на долю дітей, які втратили батьків через воєнні події. За даними Human Rights Watch [11], війна в Україні мала катастрофічні наслідки для дітей, зокрема для дітей без батьківського піклування, дітей з інвалідністю, дітей, які перебувають у закладах соціального захисту, а також для тих, хто був евакуйований з таких закладів під час війни. Захист прав дітей в гуманітарній відповіді є надзвичайно важливим. Зростання кількості дітей-сиріт стало важливим соціальним викликом, на який громадяни та пари реагують, виражаючи бажання надати дітям новий шанс на зростання в родинному оточенні. Внаслідок війни багато українських ДБСТ виїхало в інші безпечні країни, що також впливає на систему дитячого виховання в Україні. Цей аспект проблеми потребує подальшого дослідження.

Висновки. Отже, сімейне виховання є запорукою психічного здоров'я дитини. Основне завдання батьків – виховати зрілу, дорослу людину, щасливу та реалізовану.

Найважливіше у цьому процесі – виховання в любові. Для досягнення цієї мети важливо розвивати різноманітні сімейні форми виховання, пропонувати змішані підходи та забезпечувати підтримку держави. Доцільно залучати різноманітні групи людей, включаючи популярних артистів та теле- та радіожурналістів, для поширення інформації про важливість сімейного виховання.

Згідно з дослідженнями, діти, які перебувають у дитячих будинках сімейного типу, мають низький рівень соціалізації та інтеграції в суспільство. Крім того, ДБСТ часто стикаються з проблемами фінансування, що призводить до недостатнього забезпечення дітей необхідними речами тощо. Важливою є проблема формування виховного потенціалу прийомних батьків.

Для підвищення ефективності ДБСТ важливо на всіх рівнях: 1) активно підтримувати сімейне виховання як запоруку психічного здоров'я дитини; 2) сприяти розвитку різноманітних сімейних форм виховання, які враховують індивідуальні потреби та особливості дітей; 3) запроваджувати програми та ініціативи, спрямовані на підвищення рівня соціалізації та інтеграції дітей, які перебувають у дитячих будинках сімейного типу, в суспільство; 4) стабільне фінансування для дитячих будинків сімейного типу для забезпечення достатнього рівня догляду та освіти для дітей; 5) запроваджувати програми навчання та підтримки для прийомних батьків з акцентом на формування їх виховного потенціалу та навичок тощо. Загальна мета – створення умов для того, щоб кожна дитина мала можливість вирости щасливою, здоровою та повноцінною особистістю, незалежно від її сімейного статусу чи місця проживання.

Література

1. Бевз Г. М. Соціальне становлення дитини у прийомній сім'ї: соціальний супровід. К. : Укр. ін.-т. соц. досліджень, 2000. 127 с.
 2. Бордіян Я. Прийомні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу як альтернативна форма влаштування дітей: державноуправлінський аспект. Збірник наукових праць. Ефективність державного управління. 2012. Вип. 30. С.13;
 3. Діти і війна в Україні :про становище дітей із сімейних форм виховання та інституційний закладів. Звіт 1 за результатами моніторингу за лютий-червень. Київ, 2022. 59 с.
 4. Євко В.Ю. Правова природа договору про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу Університетські наукові записки. №3. 2009. С. 67 – 73;
 5. Положення про дитячий будинок сімейного типу. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/>
-

6. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show>

7. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 8402-III. Відомості Верховної Ради України. 2018. №33. ст. 250. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>

8. Свіжа О.О. Дитячий будинок сімейного типу в системі видів улаштування дітей, позбавлених батьківського піклування. Форум права Вип.2. 2011. С.864-872;

9. Сімейний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2947-14>

10. Султанова Н.В. Перспективи реформування інституційних форм утримання та соціального виховання дітей в Україні XXI століття. Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Вип. XXX 2. 2017. С.51-56;

11. Help4 Family_type children`s home survive winter by Charitable Organization International Charitable foundation Social projects center of future. URL: <https://www.globalgiving.org/projects/help-4-family-type-childrens-homes-survive-winter>.
